

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΠΑΠΥΡΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΙΤΗΜΑΤΟΣ

1. Εισαγωγή

1.1. Η έννοια της αξιολόγησης

Τα κείμενα που σώζονται σε παπύρους αποτελούν κατά κανόνα μια πολύτιμη πρωτογενή πηγή γνώσης. Τούτο ισχύει και για τις ιδιωτικές παπυρικές επιστολές της ύστερης αρχαιότητας, που, αν και ακόμη παραγνωρισμένες σε μεγάλο βαθμό λόγω του μη λογοτεχνικού τους χαρακτήρα και της εποχής κατά την οποία συνετέθησαν, παρουσιάζουν από πολλές απόψεις εξαιρετικό ενδιαφέρον.

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι να συμβάλει στην ανάδειξη της αξίας που έχει η μελέτη των κειμένων αυτών αξιοποιώντας τα μεθοδολογικά εργαλεία της ανάλυσης λόγου. Με άλλα λόγια, το άρθρο φιλοδοξεί να συνδέσει τις επιστημονικές περιοχές της παπυρολογίας και της κειμενογλωσσολογίας, οι οποίες δεν είχαν τύχει έως τώρα συνδυαστικής προσέγγισης.¹ Αντικείμενο εξέτασης θα αποτελέσουν οι στρατηγικές αξιολόγησης που απαντούν στις ιδιωτικές επιστολές της ύστερης αρχαιότητας, με έμφαση στην περίοδο μεταξύ του 5ου και του 7ου αι. μ.Χ.

Ο όρος «αξιολόγηση» (evaluation) δηλώνει τους τρόπους με τους οποίους ο πομπός του γλωσσικού μηνύματος κωδικοποιεί γλωσσικά τη στάση που υιοθετεί έναντι των πληροφοριών που φέρει το παραγόμενο κείμενο.² Οι

Ευχαριστώ τον καθηγητή Αμφιλόχιο Παπαθωμά για τις χρήσιμες υποδείξεις του.

1. Για τον εντοπισμό των δεικτών αξιολόγησης στις ιδιωτικές παπυρικές επιστολές βλ. Α. Papathomas και Α. Koroli, *Subjectivité et stylistique dans l'épistolographie privée de l'Antiquité tardive. L'exemple de P.Oxy. XVI 1869*, υπό δημ. στο *Chronique d'Égypte* 89.2 (2014).

2. Βλ. π.χ. Α. Georgakopoulou και D. Goutsos, *Discourse Analysis*, Εδιμβούργο 1997, Α. Γεωργακοπούλου και Δ. Γούτσος, *Κείμενο και επικοινωνία*, Αθήνα 2011), σσ. 162-169, S. Hunston και G. Thompson, *Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse*, Οξφόρδη 2000. Το θέμα της υποκειμενικότητας, δηλαδή η πληθώρα των τρόπων με τους οποίους εγγράφεται το «εγώ» του πομπού μέσα στο παραγόμενο κείμενο, έχουν μελετηθεί και κατηγοριοποιηθεί με ποικίλους τρόπους. Οι όροι «υποκειμενικότητα» (subjectivity) και «αξιολόγηση» (evaluation) έχουν ευρύτερο περιεχόμενο και έχουν προσλάβει κατά καιρούς διάφορες σημασίες. Στην ποικιλία των γλωσσικών στρατηγιών με τις οποίες ο πομπός

στρατηγικές αξιολόγησης πραγματώνονται μέσω ενός ευρέος φάσματος γραμματικών ή λεξικών στοιχείων και λειτουργούν παράλληλα σε πολλά γλωσσικά επίπεδα, άλλες φορές με εμφανή κι άλλες φορές με λανθάνοντα τρόπο.

1.2. Υλικό μελέτης και στόχοι του άρθρου

Για την παρούσα ανάλυση έχουν επιλεγεί έξι αντιπροσωπευτικές επιστολές, οι οποίες προσφέρουν χαρακτηριστικά παραδείγματα στρατηγικών αξιολόγησης. Πρόκειται για επιστολές γραμμένες στην ελληνική της ύστερης αρχαιότητας, που προέρχονται από την Αίγυπτο και τοποθετούνται χρονικά στην προαναφερθείσα περίοδο (5ος-7ος αι. μ.Χ.). Τα μη λογοτεχνικά αυτά κείμενα έχουν κατά κανόνα σχετικά σύντομη έκταση και χρηστικό χαρακτήρα. Το κριτήριο βάσει του οποίου έχουν επιλεγεί είναι ο κύριος επικοινωνιακός τους στόχος: η διατύπωση κάποιου αιτήματος. Κατά την εξέταση των παραδειγμάτων, θα εστιάσουμε στις ακόλουθες μορφές αξιολόγησης παρουσιάζοντας τον τρόπο με τον οποίο αυτές υπηρετούν την πρόθεση του συγγραφέα:

(α) Στην τροπικότητα, δεοντική ή επιστημική, η οποία αποτελεί έναν σημαντικό μηχανισμό σχολιασμού του γλωσσικού μηνύματος. Ειδικότερα, η δεοντική τροπικότητα δηλώνει αυτό που ο πομπός του γλωσσικού μηνύματος θεωρεί αναγκαίο, υποχρεωτικό ή επιθυμητό. Η επιστημική τροπικότητα συνδέεται με τη γνώση του ομιλητή/συγγραφέα εκφράζοντας τον βαθμό στον οποίο αυτός θεωρεί βέβαιο, πιθανό ή δυνατό το περιεχόμενο του εκφωνήματος, δηλαδή τον βαθμό στον οποίο δεσμεύεται για την αλήθεια όσων λέει ή γράφει. Τόσο η επιστημικότητα όσο και η δεοντικότητα επιδέχονται διαβαθμίσεις.³

δηλώνει την υποκειμενική του στάση έναντι της πληροφορίας πρέπει να αποδοθεί, εξάλλου, και η ποικιλία των υπόλοιπων συναφών και συχνά επικαλυπτόμενων όρων που συναντάμε στη βιβλιογραφία, όπως εμπλοκή (involvement), ένταση (intensity), βιωματικότητα (affectivity), εκφραστικότητα (expressivity), τροπικότητα (modality), αποδεικτικότητα (evidence, evidentiality), αποτίμηση (appraisal).

3. Βλ. Χ. Κλαίρης και Γ. Μπαμπινιώτης, *Γραμματική της Νέας Ελληνικής δομολειτουργικής επικοινωνιακή. II: Το ρήμα. Η οργάνωση του μηνύματος*, Αθήνα 1999, σσ. 82 κ.ε., F. R. Palmer, *Mood and Modality*, Κέμπριτζ 2001, σσ. 24-35, Α. Μόξερ και Ε. Παναρέτου, «Χρόνος, άποψη και τροπικότητα στο νομικό κείμενο», στον τ. *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, Ιωάννινα 2007*, cd-rom και online e-book: www.linguist-uoι.gr/cd_web, Μ. Ιακώβου, *Τροπικές κατηγορίες στο ρηματικό σύστημα της ΝΕ* (διδ. διατρ.), Αθήνα 1999, Α. Μπακάκου και Σ. Κουτσουλέλου-Μίχου, «Στρατηγικές αξιολόγησης στον δημοσιογραφικό λόγο», στον τ. *Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα, Αθήνα, 25-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Αθήνα 1999, σσ. 728-736. Για να δηλωθεί η πηγή της γνώσης, η στάση του πομπού απέναντί της και κατ' επέκταση απέναντι στην αξιοπιστία του εκφωνήματος χρησιμοποιείται

(β) Σε λεξιλογικές επιλογές μέσω των οποίων ο αποστολέας αποτιμά ποιοτικά τα πρόσωπα και τα γεγονότα για τα οποία κάνει λόγο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις υπό εξέταση επιστολές παρουσιάζει η χρήση του ουσιαστικού και του επιθέτου.⁴

(γ) Σε τρόπους με τους οποίους ο αποστολέας υπογραμμίζει εμφατικά λέξεις ή φράσεις του κειμένου του.

(δ) Στην ίδια τη διευθέτηση των πληροφοριών και μάλιστα στην περιπτώση της αντιθετικής αντιστοιχίας.⁵

Η λειτουργία των προαναφερθέντων γλωσσικών στοιχείων ως δεικτών αξιολόγησης είναι συνυφασμένη με τη θέση και τον ρόλο τους μέσα στο συγκεκριμένο των επιστολών και συνάμα με το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο μέσα στο οποίο παρήχθησαν.

2. Η ανάλυση των παραδειγμάτων

2.1. Η παρουσία και ο ρόλος της δεοντικής τροπικότητας

Η δεοντική τροπικότητα αποτελεί ίσως τον πλέον διαδεδομένο μηχανισμό αξιολόγησης στις ιδιωτικές μη λογοτεχνικές παπυρικές επιστολές της εποχής που μας ενδιαφέρει. Αυτό αποτυπώνεται στις πέντε από τις έξι επιστολές που έχουν επιλεγεί ως αντιπροσωπευτικό δείγμα για την παρούσα ανάλυση. Στις επιστολές αυτές, το δέον γενέσθαι δηλώνεται ρητά, αφού ο αποστολέας ζητά ευθέως από τον παραλήπτη εκείνο το οποίο επιθυμεί ή θεωρεί απαραίτητο για ηθικούς ή για πρακτικούς λόγους.

2.1.1. Ο ρόλος της δεοντικής τροπικότητας στη διατύπωση του κυρίως αιτήματος

Το πρώτο από τα παραδείγματά μας, ο P.Oxy. VIII 1165 (= Sel.Pap. I 167 με BL VIII 242), γράφτηκε τον 6ο αι. από κάποιον σχολαστικό, δηλαδή

ο όρος «αποδεικτικότητα» (evidence, evidentiality). Η σχέση που συνδέει την αποδεικτικότητα με την επιστημική τροπικότητα έχει αποτελέσει αντικείμενο διερεύνησης και επιστημονικής διαμάχης (βλ. G. Diewald και E. Smirnova (επιμ.), *Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages*, Βερολίνο-Νέα Υόρκη 2010). Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο «επιστημικότητα/επιστημική τροπικότητα», προκειμένου να δηλώσουμε γενικότερα ό,τι σχετίζεται με τον βαθμό γνώσης και βεβαιότητας του συγγραφέα για την εγκυρότητα του εκφωνήματος.

4. Το επίθετο κατέχει ούτως ή άλλως μια πολύ σημαντική θέση ανάμεσα στους μηχανισμούς αξιολόγησης. Η κατηγοριοποίηση των επιθέτων υπερβαίνει τα όρια της παρούσας μελέτης. Για το θέμα αυτό βλ. Γ. Φραγκάκη, *Ο αξιολογικός ρόλος του επιθέτου και η χρήση του ως δείκτη ιδεολογίας. Μελέτη βασισμένη σε σώματα κειμένων δημοσιογραφικού λόγου* (ιδι. διατρ.), Αθήνα 2011.

5. Βλ. Γεωργακοπούλου και Γούτσος, ό.π. (σημ. 2), σ. 167.

λόγιο νομομαθή, και εστάλη σε κάποιον που είχε την ίδια ιδιότητα.⁶ Ο αποστολέας, φανερά οργισμένος, ζητά από τον παραλήπτη να φροντίσει ώστε να αφεθούν ελεύθεροι κάποιοι γεωργοί που εργάζονται γι' αυτόν, πιθανότατα ως μισθογεωργοί ή δουλοπάροικοι, οι οποίοι φαίνεται ότι έχουν φυλακισθεί εξαιτίας μιας διαμάχης γύρω από την ιδιοκτησία δέκα προβάτων και τώρα υφίστανται βασανιστήρια από τους φύλακες. Αρχικά, στους στ. 2-4, προετοιμάζει τον παραλήπτη για το αίτημα υπενθυμίζοντάς του ότι έχει μια ηθική υποχρέωση που δεν εκπλήρωσε: Έπρεπε αφενός να τον βοηθήσει αντί να τον βλάψει, αφετέρου να μην επιτρέψει να τον βλάψει κανένας άλλος. Παρατηρούμε ότι η επιστολή αρχίζει με έναν συνήθη δείκτη δεοντικής τροπικότητας στην Αρχαία Ελληνική, το ισχυρό δεοντικό ρήμα *δει*, που χρησιμοποιείται στον παρατατικό (*ἔδει*). Από το *ἔδει* εξαρτώνται τα απαρέμφατα *ἀντιποιηθῆναι*, *μὴ ἔᾶσαι*, *μὴ* [...] *ἐπηρεάζειν* και *κωλύειν*, που δηλώνουν τις ενέργειες στις οποίες ο παραλήπτης οφείλει ή δεν ήταν σωστό να προβεί. Το προθετικό σύνολο *ἐπὶ το(υ)σοῦτον*, το οποίο προσδιορίζει το απαρέμφατο *λυθῆναι*, αλλά και η επιδοτική αντιθετική σύνδεση *οὐ μόνον μὴ ἐπηρεάζειν-ἀλλὰ και κωλύειν*, υπογραμμίζουν εμφαντικά τις ανεκπλήρωτες αυτές ηθικές υποχρεώσεις. Ομοίως, στους στ. 7-8, όπου ο αποστολέας υποβάλλει το πρώτο σκέλος του αιτήματός του, γίνεται χρήση ενός δεοντικού ρήματος, του ρήματος *οφείλετε*, από το οποίο εξαρτώνται τα απαρέμφατα *ἀντιπ[οι]ηθῆναι*, *ἐπεξελθεῖν*, *καταλείψαι*. Τα τελευταία δηλώνουν τις ενέργειες στις οποίες ο παραλήπτης οφείλει να προβεί, προκειμένου να αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη. Ο συγκριτικός *μᾶλλον* διαχωρίζει εμφαντικά αυτό που δεν έπρεπε να γίνει (*ἐπεξελθεῖν*) από αυτό που έπρεπε να συμβεί *ἀντιπ[οι]ηθῆναι* [...] *καὶ τὸ ὄλον καταλείψαι τῇ εὐτελείᾳ μου*). Στους στ. 10-12, όπου ο αποστολέας υποβάλλει το δεύτερο σκέλος του αιτήματός του, η δεοντικότητα είναι και πάλι έντονη και δηλώνεται κατ' αρχάς με τη μετοχή *τὸ δέον* και κατόπιν με μορφολογικά μέσα, δηλαδή με τον τύπο της προτροπικής υποτακτικής *παρακληθῆτε*.⁷

Στις επιστολές Ρ.Οxy. XVI 1833 (τέλη 5ου αι.) και 1834 (με BL VI 188 και IX 152, τέλη 5ου ή αρχές 6ου αι.), ο αποστολέας κάνει λόγο για πρακτικά προβλήματα, που χρήζουν άμεσης επίλυσης. Στην πρώτη από αυτές, το κυρίως αίτημα διατυπώνεται στους στ. 4-6, όπου ζητείται η άμε-

6. Για τους σχολαστικούς βλ. A. Claus, *Ὁ Σχολαστικός*, Eitorf an der Sieg 1965, J. O'Callaghan, *«Σχολαστικός en la correspondencia cristiana del siglo vi»*, στο *Studi in onore di Edoardo Volterra I*, Μιλάνο 1971, σσ. 83-86, και Α. Παπαθωμάς, CPR XXV 3, σχόλ. στον στ. 2, όπου και περαιτέρω βιβλιογραφία.

7. Οι εγκλίσεις και κυρίως η υποτακτική και η προστακτική αποτελούν βασικότατο τρόπο δήλωσης της τροπικότητας. Για την έννοια της τροπικότητας βλ. παραπάνω σημ. 3.

ση παρέμβαση του παραλήπτη, με στόχο αφενός να καταγραφεί⁸ το κρασί που παράγει το κτήμα για το οποίο γίνεται λόγος, αφετέρου να αποτραπεί η παράνομη οικειοποίηση του κτήματος εκ μέρους κάποιων αδίστακτων διεκδικητών του. Το πρώτο σκέλος του αιτήματος εκφράζεται μέσω δύο προστακτικών (*μανθανέτω* και *σημειωσάτω*), ενώ το δεύτερο μέσω μιας προτρεπτικής υποτακτικής (*μείνη*). Στη δεύτερη περίπτωση, ο αποστολέας ζητά από τον παραλήπτη, ο οποίος, όπως φαίνεται, είναι εργοδότης του, να μεταβεί άμεσα στο χωριό του, προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά τα προβλήματα που προκαλεί στη γη του η υπερχειλίση του Νείλου. Το αίτημα διατυπώνεται μέσω δύο προστακτικών (*καταξίωσον* και *ἀπόστιλον*, στους στ. 2 και 5, αντίστοιχα), που δηλώνουν τις δύο ενέργειες στις οποίες πρέπει να προβεί άμεσα ο παραλήπτης και δευτερευόντως μέσω της χρήσης της προτρεπτικής υποτακτικής στον στ. 6 (*μὴ ἀμελήσης*), η οποία τονίζει ότι δεν υπάρχει περιθώριο για εφησυχασμό. Εξάλλου, η επαναλαμβανόμενη χρήση του επιρρήματος *πάραυτα*, που προσδιορίζει τους δύο τύπους της προστακτικής (*πάραυτα καταξίωσον-πάραυτα ἀπόστιλον*), φανερώνει ότι ο αποστολέας αξιολογεί την κατάσταση ως ιδιαίτερος κρίσιμη και επείγουσα.

Ομοίως προς τις δύο προαναφερθείσες περιπτώσεις, ο αποστολέας στην επιστολή SB XXVI 16755 (= P.Oxy. XVI 1865 με BL 2.2) (6ος ή 7ος αι.), ζητά τη συνδρομή του παραλήπτη για την επίλυση κάποιου προβλήματος. Η δεοντική τροπικότητα εκφράζεται εδώ μέσω της περίφρασης *ἀνάγκην ἔχει*, η οποία επαναλαμβάνεται εμφατικά (*ἀνάγκην ἔχει ἀναδοῦ[να]ι, ἀνάγκην ἔχει [...] ποιῆσαι*, στους στ. 10 και 11, αντίστοιχα). Ωστόσο, μέσω των δύο φράσεων δεν δηλώνεται αυτό που πρέπει να πράξει ο ίδιος ο παραλήπτης, αλλά αυτό που έχει υποχρέωση να κάνει κάποιο τρίτο πρόσωπο, προφανώς κατόπιν της δικής του παρέμβασης.

Σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες επιστολές, η επιστολή P.Oxy. XVI 1870 (= J. O'Callaghan, *Cartas cristianas griegas del siglo V*, Biblioteca histórica de la Biblioteca Balmes Ser. II 25, Barcelona 1963, παπ. υπ' αρ. 25 με BL VIII 250 και XII 10-11), που γράφτηκε τον 5ο αι., δεν αναφέρεται σε κάποιο πρόβλημα. Η προστακτική στους στ. 5 (*καταξίωσο[ν]*) και 19 (*δήλωσον*) εκφράζει με ευγενικό τρόπο το επιθυμητό, αφού ο αποστολέας ζητά από τον παραλήπτη να τον εξυπηρετήσει αναλαμβάνοντας την παραλαβή και την αποστολή κάποιων προϊόντων.

8. Για τη σημασία του ρήματος *ἀναφέρω* βλ. το σχετικό σχόλιο του εκδότη.

2.1.2. Η δεοντική τροπικότητα στην περιφέρεια του αιτήματος

Εκτός από την έκφραση του κυρίως αιτήματος, η δεοντική τροπικότητα χρησιμοποιείται και στο πλαίσιο της *captatio benevolentiae*, δηλαδή της προσπάθειας που καταβάλλει ο αποστολέας να φανεί ευγενής και να προδιαθέσει θετικά τον παραλήπτη απέναντί του, με στόχο πάντα την υλοποίηση του αιτήματός του.⁹ Η χρήση της αποσκοπεί στο να προσδώσει αξιοπρέπεια, ηθική βάση και αντικειμενικότητα στο αίτημα. Ο P.Oxy. VIII 1165 παρά τον γενικά επιθετικό του τόνο προς τον παραλήπτη, κλείνει με τη φράση *τῆς ἐποφειλ[ο]μένης π[ρ]οσκυνήσεως* (στ. 12), μέσω της οποίας εκφράζεται ο προσήκων σεβασμός προς αυτόν. Ανάλογα λειτουργεί η χρήση της απρόσωπης έκφρασης *δέον ἐστί* ([*δε*]ον ἡμῶν ἐστὶν τοῦ σε εὐδοκίμ[οῦν-] | [*τα ἐπ*]αινεῖν, ἄδελφε) στον P.Oxy. XVI 1870, 4-5. Στην περίπτωση αυτή, ο αποστολέας, ακριβώς πριν να διατυπώσει το αίτημά του, τιμά τον παραλήπτη επισημαίνοντας πως είναι ηθικό του χρέος να τον επαινέσει για την καλή του φήμη, την οποία απέκτησε χάρη στις θεάρεστες αγαθοεργίες του ([*ἐ*]πε[*ί*] σου ἡ ἀγάπη ἤρесеσεν τῷ θεῷ).

Διαφορετική είναι η λειτουργία του δεοντικού δείκτη που συναντάμε στην αρχή της επιστολής του SB XXVI 16755, δηλαδή της μετοχής *ὀφειλόμενον*, στην παρενθετική πρόταση [*ὀ*] | *καὶ ὀφειλόμενον* (στ. 2 και 3). Ο αποστολέας ασκεί πίεση στον παραλήπτη υπενθυμίζοντάς του την ηθική υποχρέωση που δεν έχει διεκπεραιώσει ακόμη: *ἵνα [μὴ ἐάση [...]] | τοῦ δικαίου ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς* (στ. 2 και 3). Κατ' αυτό τον τρόπο τον προετοιμάζει για την υποβολή του κυρίως αιτήματος στους στ. 6 και 7 (*καὶ παρακ[α]λ[ῶ] | τὴν σὴν λαμπρὰν ἀδελφότητα γράψῃ μοι περὶ τούτου*).

2.1.3. Χρήση λεξικών στοιχείων με αξιολογικό περιεχόμενο

Όσον αφορά τις επιλογές ουσιαστικών, επιθέτων και επιρρημάτων που λειτουργούν ως δείκτες αξιολόγησης, μπορούμε να διακρίνουμε τις εξής περιπτώσεις:

(α) Χρήση του επιθέτου και του επιρρήματος, προκειμένου να αξιολογηθούν αρνητικά πρόσωπα και ενέργειες, τα οποία έχουν προκαλέσει τη

9. Για το ρητορικό μοτίβο της *captatio benevolentiae* στους παπύρους βλ. Α. Papatomas, «Zur *captatio benevolentiae* in den griechischen Papyri als Zeugnis für die Mentalitätsgeschichte der Römerzeit. Die Verherrlichung des Adressaten und die Selbstherabsetzung des Ausstellers in den Petitionen an Herrscher und Behörden», στον τ. Ε. Karamalengou και Ε. Makrygianni (επιμ.), *Αντιφίλησις. Studies on Classical, Byzantine and Modern Greek Literature and Culture in Honour of John-Theophanes A. Papademetriou*, Στουτγάρδη 2009, σσ. 486-496. Σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζουν οι στρατηγικές ευγένειας στο πλαίσιο των αιτημάτων βλ. Μ. Sifianou, *Politeness Phenomena in England and Greece. A Cross-Cultural Perspective*, Οξφόρδη 1992.

δυσaréσκεια του αποστολέα. Ειδικότερα:

i. Μέσω των επιθέτων *ίκανοί και εύποροι* στην επιστολή του P.Oxy. XVI 1833, 2 ο αποστολέας τονίζει πόσο επικίνδυνοι είναι οι άνθρωποι εναντίον των οποίων θα κληθεί να δράσει ο παραλήπτης αμέσως παρακάτω. Στον στ. 6 ωστόσο, αφού έχει υποβάλει το αίτημά του, υποστηρίζει ότι δεν θεωρεί τους εν λόγω άνδρες *τοσοῦτον ῥιψοκινδύνους*, δηλαδή τόσο θρασεείς. Χρησιμοποιώντας το επίθετο αυτό, η σημασία του οποίου μετριάζεται από έναν προσδιορισμό του ποσού (*οὔτε γὰρ οἴμαι ἐκείνους τοὺς ἄνδρας τοσοῦτον ῥιψοκινδύνους*), διαβεβαιώνει έμμεσα τον παραλήπτη για την αδυναμία των αντιπάλων και κατ'έπείκταση για την αποτελεσματικότητα της επικείμενης παρέμβασής του.

ii. Ο αποστολέας του SB XXVI 16755 στο πλαίσιο της αιτιολόγησης του αιτήματός του αξιολογεί αρνητικά την ενέργεια του προσώπου που τον αδίκησε με λεπτό – παρά την οργή του – τρόπο και, συγκεκριμένα, μέσω ενός σχήματος λιτότητας: *οὐ καλῶς γὰρ | ἐποίησεν ὁ κύριος Ἰουλιανὸς τὰ μὴ ἀνήκοντα αὐτὸν λαβεῖν* (στ. 8-9).

(β) Χρήση τιμητικών ονομάτων:¹⁰

Σε όλες ανεξαιρέτως τις επιστολές, τόσο στο κύριο σώμα του επιστολικού κειμένου, όσο και στη διεύθυνση στο verso του παπύρου, απαντούν τιμητικά ουσιαστικά και επίθετα, μέσω των οποίων αξιολογείται κατά κύριο λόγο ο παραλήπτης, όπως φαίνεται στον παρακάτω κατάλογο:

P.Oxy. VIII 1165: *τὴν ὑμετέραν ἀδελφικὴν λ[α]μπρὰν παιδευσιν* (στ. 2), *ἡ ὑμετέρα ἀδελφικὴ σοφία* (στ. 6), *τοῦ ἐνδοξ(οτάτου) κόμιτος Παύλου* (στ. 10), *τ(ῶ) πά(ντων) λαμπρ(οτάτῳ) σοφ(ωτάτῳ) π(άσης) προσκ(υνήσεως) ἀξ(ίῳ) | π(άντων) φιλ(τάτῳ) ἀδελφ(ῶ) λαμπροτάτῳ σχολ(αστικῶ)*¹¹ (διεύθυνση).

P.Oxy. XVI 1833: *τῆ σῆ διαθ[σ]έσι* (στ. 2), *ἡ σῆ διάθεσις* (στ. 4), *θαυμασιωτάτῳ ἀδελ(φῶ)* (διεύθυνση).

P.Oxy. XVI 1834: *ἡ σῆ ἀρετῆ* (στ. 3), *τὰ πάντα ἐναρέτῳ* (διεύθυνση).

SB XXVI 16755: *τὴν σὴν λαμπρὰν ἀδελφότητα* (στ. 2 και 7), *τὰ πάντ(α) λαμπρ(οτάτῳ) πάσ(ης) τιμ(ῆς) ἀξ(ίῳ)* (διεύθυνση).

P.Oxy. XVI 1870: *[τῶ ὡς] ἀληθῶς ἀγαπητῶ ἀδελφῶ* (στ. 1 και ενδε-

10. Μια σημαντική προσπάθεια να προσεγγισθούν τα στοιχεία αυτά ως χαρακτηριστικά του βυζαντινού επιστολικού ύφους έγινε από τον H. Zilliacus, *Untersuchungen zu den abstrakten Anredeformen und Höflichkeitstiteln im Griechischen* [Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum, 15.3], Ελσίνκι 1949, κυρίως σσ. 39 κ.ε. Για τη σχέση των στοιχείων αυτών με την *carpatio benevolentiae* βλ. H. Zilliacus, *Zur Abundanz der spätgriechischen Gebrauchssprache*, [Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum, 41.2], Ελσίνκι, 1967.

11. Για τη χρήση του υπερθετικού *φίλτατος* βλ. H. Koskeniemi, *Studien zur Idee und Phraseologie des griechischen Briefes bis 400 n. Chr.* [Annales Academiae Scientiarum Fennicae Ser. B, 102.2], Ελσίνκι 1956, σσ. 97-100.

χομένως στ. 17, διεύθυνση), τὴν τι[μί- | [αν μητ]έρα (στ. 21 και 22).

Οι φράσεις αυτές, στις οποίες δεσπόζει το επίθετο στον υπερθετικό συνήθως βαθμό, καθώς και τα ποικίλα τιμητικά αφηρημένα ουσιαστικά (όπως *παίδευσις, σοφία, διάθεσις και ἀδελφότης*) χρησιμοποιούνται συχνότατα στα μη λογοτεχνικά κείμενα. Στην πραγματικότητα, οι λεξιλογικές αυτές επιλογές δεν έχουν την αξιολογική βαρύτητα που θα είχαν σήμερα, αφού δηλώνουν απλά την πρόθεση του αποστολέα να επιδείξει τον προσήκοντα σεβασμό συμμορφούμενος στις κοινωνικές επιταγές και όχι απαραίτητα τον αυθόρμητο θαυμασμό του για το πρόσωπο στο οποίο αναφέρεται ή απευθύνεται.¹² Η δε σωρεία των τιμητικών τίτλων και των επιθέτων στη διεύθυνση είναι συνήθης στο πλαίσιο της βυζαντινής ευγένειας. Παρ' όλα αυτά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η χρήση ανάλογων εκφράσεων είχε σαφώς και κάποια αξιολογική διάσταση, αφού δεν αποτελούσε υποχρέωση του γράφοντος· απλά, αν ο γράφων αποφάσιζε να χρησιμοποιήσει κάποια τιμητική έκφραση, θα έπρεπε να επιλέξει από ένα φάσμα συγκεκριμένων επιλογών ανάλογα με την κοινωνική θέση του παραλήπτη. Εξάλλου, η φειδώ ή η υπερβολή στη χρήση των επιθέτων ή άλλων γλωσσικών στοιχείων, όπως λ.χ. των αιτιατικών της αναφοράς στο πλαίσιο των φράσεων αυτών, ήταν σε μεγάλο βαθμό προϊόν ελεύθερης επιλογής (θα μπορούσε λ.χ. να επιλεγεί το ουσιαστικό *τῶ ἀδελφῶ* έναντι της φράσης *τῶ θαυμασιωτάτῳ ἀδελφῶ*). Γενικά, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τόσο η ίδια η χρήση των εν λόγω φράσεων όσο και η υπερβολή που τις χαρακτηρίζει κυρίως ως προς τη χρήση του επιθέτου υποβοηθούν την εκπλήρωση του επικοινωνιακού στόχου του εκάστοτε αποστολέα, αφού συμβάλλουν στο να παρουσιάσουν τους συντάκτες των επιστολών ως άτομα ευγενή και άξια να βοηθηθούν από τον παραλήπτη.

(γ) Χρήση ονομάτων ως ενδείξεων της ταπεινοφροσύνης του αποστολέα:

Αξίζει να σταθούμε στη χρήση του ουσιαστικού *εὐτέλεια*, με το οποίο ο αποστολέας στον Ρ.Οxy. VIII 1165 αναφέρεται στον εαυτό του (στ. 2 και 8), αλλά και το επίθετο *τοῖς [...] εὐτελέσιν*, που προσδιορίζει το ουσιαστικό *πράγμασιν* (στ. 3-4), μέσω του οποίου παρουσιάζει και την περιουσία

12. Το επίθετο *λαμπρότατος* αποτελεί μετάφραση του λατινικού τίτλου (*vir*) *clarissimus* «λαμπρότατος άνήρ», ο οποίος αποδιδόταν σε άτομα με υψηλή κοινωνική θέση. Το ουσιαστικό *λαμπρότης*, στη φράση λ.χ. *ἡ σὴ λαμπρότης* αποτελεί εναλλακτικό τρόπο απόδοσης του ίδιου τίτλου. Για τη φράση *ἡ σὴ παίδευσις* (= η πνευματική σου καλλιέργεια, η παιδεία σου, η λογιωσύνη σου), η οποία συγκαταλέγεται στις τιμητικές φράσεις που χρησιμοποιούνταν στις προσφωνήσεις προς τους σχολαστικούς βλ. Α. Παπαθωμάς, «Η σημασία και η χρήση του όρου “παιδεύσις” στα παπυρικά έγγραφα», στον τ. Ι. Κ. Προμπονάς και Π. Βαλαβάνης (επιμ.), *Εὐεργεσίη. Τόμος χαριστήριος στον Παναγιώτη Ι. Κοντό*, Αθήνα 2006, σσ. 293-307 [= *Παρουσία* 17-18 (2004-2005)].

του ως ευτελή. Στο σημείο αυτό, φαινομενικά μόνο έχουμε να κάνουμε με αρνητική αξιολόγηση. Στην πραγματικότητα, ο αποστολέας δεν θεωρεί ούτε τον εαυτό του ούτε την περιουσία του τόσο ασήμαντα· απλά επιδεικνύει τη χριστιανική του ταπεινοφροσύνη και παρουσιάζεται ως φορέας της κυρίαρχης χριστιανικής ιδεολογίας.¹³ Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να πούμε ότι έχουμε και πάλι ένα είδος *captatio benevolentiae*: Ο αποστολέας από τη μία πλευρά εξυψώνει τον εαυτό του παρουσιάζοντάς τον ως γνήσιο φορέα της χριστιανικής φιλοσοφίας, ενώ από την άλλη εξυπηρετεί τον επικοινωνιακό του στόχο, αφού η επίδειξη ταπεινοφροσύνης συμβάλλει στον μετριασμό του επικριτικού τόνου. Ο αποστολέας, παρά την οργή που τον διακατέχει, κινείται μέσα στα όρια που υπαγορεύουν η μόρφωση και το κοινωνικό του επίπεδο.¹⁴

2.1.4. Επιστημικότητα

Οι δείκτες επιστημικής τροπικότητας που συναντάμε στα παραδείγματά μας απαντούν στο πλαίσιο της προετοιμασίας για την υποβολή του αιτήματος ή της δικαιολόγησής του:

ι. Στον P.Oxy. XVI 1833, 3, ο αποστολέας χρησιμοποιεί ένα επίθετο που θα μπορούσε να θεωρηθεί δείκτης επιστημικότητας: Χαρακτηρίζει *εὔδηλον* το ότι ο παραλήπτης δεν μεταφέρει την ποσότητα του παραγόμενου κρασιού με δική του πρωτοβουλία. Κατόπιν, στην αιτιολόγηση του αιτήματος και συγκεκριμένα στον στ. 6, η φράση *οὔτε [...] οἶμαι* δηλώνει τον βαθμό στον οποίο ο αποστολέας είναι βέβαιος για τον χαρακτηρισμό που αποδίδει στους αντιπάλους του (*οὔτε γὰρ οἶμαι ἐκείνους τοὺς ἄνδρας τοσοῦτον*

13. Βλ. A. Papathomas, «Höflichkeit und Servilität in den griechischen Papyrusbriefen der ausgehenden Antike», στον τ. B. Palme (επιμ.), *Akten des 23. Internationalen Papyrologenkongresses. Wien, 22.-28. Juli 2001* [Papyrologica Vindobonensia, 1], Βιέννη 2007, σσ. 497-512. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και η επιλογή των ρημάτων *καταξιώω-ῶ* (*καταξιώσον* στους P.Oxy. XVI 1834, 2 και P.Oxy. 1870, 5), *παρακαλῶ* (*παρακληθῆτε* στον P.Oxy. VIII, 11, *παρεκάλεσα*, *παρακ[α]λ[ῶ]*), *παρακαλῶν* στον SB XXVI 16755, 2, 6 και 13, αντίστοιχα) και *προσκυνῶ* (*προσκυνῶ* στον SB XXVI 16755, 14), καθώς και τα ονόματα *κύριος* (*τῷ κυρίῳ μου* στη διεύθυνση του P.Oxy. XVI 1833), *δεσπότης* (*δεσπό(τ)η*) *ἐμῶ* στη διεύθυνση του P.Oxy. VIII 1165, ἢ *δεσποτία*, *δέσποτα*, *δέσποτα*, *τῷ δεσπότῃ μου* στον P.Oxy. XVI 1834, 4, 6, 8 και στη διεύθυνση, αντίστοιχα, *τὸν ἐμὸν δεσπότην* [+ *δεσπ(ό)τῃ*] *ἐμῶ* στον SB XXVI 16755, 14 και στη διεύθυνση, αντίστοιχα) και *προσκύνησις* (*προσκυ(ν)ήσεως*) στον P.Oxy. VIII 1165, 12) φανερώνουν επίσης τη διάθεση του αποστολέα να φανεί ευγενής και ταπεινόφρων (βλ. A. Papathomas, *αυτ.*). Εξάλλου, στις επιστολές που εξετάζουμε, απαντούν κάποιες περιπτώσεις πληθυντικού ευγενείας (τὴν ὑμετέραν ἀδελφικὴν λ[α]μπρὰν παιδευσιν, ἢ ὑμετέρα ἀδελφικὴ σοφία, κύριοι ἐστέ, ὀφείλετε και παρακληθῆτε. Επίσης, η ανωνυμία ὑμᾶς στον P.Oxy. XVI 1868, 10). Βλ. σχετικά Zilliacus, *Untersuchungen zu den abstrakten Anredeformen und Höflichkeitstiteln im Griechischen*, ὁ.π. (σημ. 10), σσ. 72-75.

14. Σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο και την κοινωνική θέση των σχολαστικών βλ. παραπάνω σημ. 6.

ρίψοκινδύνους). Σε άλλο συγκείμενο, η αρνητική μορφή του δοξαστικού ρήματος θα μπορούσε να φανερώνει ότι ο βαθμός βεβαιότητας είναι μεγάλος, αν και ο γράφων διατηρεί κάποιες επιφυλάξεις. Το παράδειγμά μας, ωστόσο, ανήκει στις περιπτώσεις όπου η άρνηση αυτή δηλώνει με έναν παιγνιώδη και ελαφρώς ειρωνικό τρόπο ότι ο αποστολέας δεν έχει καμία αμφιβολία σχετικά με ό,τι υποστηρίζει.

ii. Στον SB XXVI 16755, ο αποστολέας προδιαθέτει θετικά τον παραλήπτη και του ασκεί ψυχολογική πίεση μέσω της φράσης *οἶδα γὰρ ὅτι φίλ[ον φίλεις] | καὶ οὐ δύνη αὐτὸν λυπῆσαι* (στ. 3-4). Η χρήση του γνωστικού *οἶδα* υποδηλώνει ότι ο αποστολέας είναι βέβαιος για το ποιόν του φίλου του και για την πρόθεσή του να τον βοηθήσει. Επιπλέον, η φράση μετριάζει τον υπολανθάνοντα επικριτικό τόνο που χαρακτηρίζει τη φράση που προηγείται (*καὶ κατὰ πρόσωπον παρεκάλεσα [...] ἀπαλλαγῆναι ἡμᾶς*, στ. 2-3).

Στο σημείο αυτό, θα πρέπει να αναφέρουμε και την περίπτωση της φράσης *θεὸς οἶδεν* που συναντάμε στον P.Oxy. VIII 1165, 8, μέσω της οποίας ο αποστολέας προσπαθεί να διαβεβαιώσει τον παραλήπτη πως όσα γράφει είναι αληθή. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρόκειται για μια συνήθη τακτική στις επιστολές της εποχής αυτής με την έντονη θρησκευτικότητα, αντίστοιχο λ.χ. της σημερινής φράσης «μάρτυρας μου ο Θεός» ή ακόμα και φράσεων όπως «όλοι γνωρίζουμε ότι/είναι κοινώς αποδεκτό ότι», που έχουν παρόμοια λειτουργία.

2.2. Η απουσία της δεοντικότητας

Ο P.Oxy. XVI 1868 (με BL XI 152), που είναι μια επιστολή του βου ή του 7ου αι., διασώζει μια περίπτωση αιτήματος, η οποία διαφέρει σημαντικά από όλα τα παραπάνω παραδείγματα, καθώς ούτε στον πυρήνα ούτε στην περιφέρειά του δεν υπάρχει έκφραση δεοντικότητας. Το αίτημα διατυπώνεται με πολύ πλάγιο και υπαινικτικό τρόπο, αφού ο γράφων αξιοποιώντας όλους τους υπόλοιπους αξιολογικούς μηχανισμούς εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για το γεγονός ότι ο παραλήπτης δεν έχει διεκπεραιώσει κάποιες οικονομικές του υποχρεώσεις, όπως του είχε υποσχεθεί.¹⁵ Πρόκειται για μια επιστολή, της οποίας ο παραλήπτης είναι κόμης, ανήκει δηλαδή στην τοπική αριστοκρατία και ενδεχομένως έχει σχετικά υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Η επαγγελματική ιδιότητα του αποστολέα, το αξίωμα που πιθανώς έχει και η κοινωνική του θέση δεν μας είναι γνωστά. Ωστόσο, από το περιεχόμενο της επιστολής εικάζουμε ότι οι δύο άνδρες συνδέονται με

15. Παρόμοια υποβολή αιτήματος έχουμε και στην περίπτωση του P.Oxy. XVI 1869, η οποία αναλύεται πολύ διεξοδικά στο άρθρο των Papatomas και Koroli, ό.π. (σημ. 1).

φιλική σχέση και ότι δεν τους χωρίζει μεγάλη κοινωνική απόσταση.

Αρχικά, στους στ. 2-7, εντοπίζουμε μια αντιθετική δομή. Συγκεκριμένα, στους στ. 2-3, ο αποστολέας αξιολογεί τη συνήθη συμπεριφορά του παραλήπτη και εκφράζει τη βεβαιότητα ότι ο τελευταίος γενικά δεν συνηθίζει να λέει ψέματα, ιδίως όταν ορκίζεται πως λέει την αλήθεια. Στους στ. όμως 3-7, παρατηρεί ότι η συμπεριφορά του στην προκειμένη περίπτωση αμαυρώνει τη γενικά καλή του εικόνα. Η αντίθεση αυτή σηματοδοτείται ως εξής:

– Στο πρώτο σκέλος της αντίθεσης, στους στ. 2-3, όπου και ο γενικός χαρακτηρισμός του παραλήπτη, βρίσκουμε ένα ρήμα που δηλώνει επισημικότητα, το γνωστικό οἶδαμεν, μέσω του οποίου ο αποστολέας εκφράζει βεβαιότητα σε σχέση με το ηθικό ποιόν του αποστολέα, που δηλώνεται από την κατηγορηματική μετοχή [μῆ] ψευδομένην. Η μετοχή αυτή αποτελεί τον νοηματικό πυρήνα του πρώτου σκέλους της αντίθεσης: Ο παραλήπτης χαρακτηρίζεται ευθέως ειλικρινής και έντιμος. Ο βαθμός βεβαιότητας αυξάνεται με τη χρήση και του τύπου πεπίσμεθα, που συνδέεται παρατακτικά με το οἶδαμεν (οἶδαμεν καὶ πεπίσμεθα).¹⁶ Ο βαθμός στον οποίο ο αποστολέας είναι βέβαιος για όσα υποστηρίζει γίνεται εμφανής και από τη χρήση του πρώτου πληθυντικού προσώπου¹⁷ που υποδηλώνει ότι ο αποστολέας δεν είναι ο μόνος που έχει την άποψη αυτήν. Τέλος, η χρήση του μάλιστα στη φράση μάλιστα καὶ όταν ὁμώσης υπογραμμίζει εμφατικά το ὁμώσης και προεξαγγέλλει το δεύτερο σκέλος της αντίθεσης, το περιεχόμενο των στ. 3-7, που αναφέρονται στην ασυνέπεια του παραλήπτη.

– Στην αρχή του δεύτερου μέρους της αντιθετικής δομής (στ. 3-7 με BL XI 152) βρίσκουμε την εμφατική επανάληψη του ρήματος ὁμωςες και ακολουθεί το περιεχόμενο του ὄρκου, της υπόσχεσης που είχε δώσει ο παραλήπτης ([τ]ὰς μισθώσεις γίνεσθαι καὶ πέμπεσθαι διὰ τοῦ καθοσιωμένου | [Ἀν]δρο-νίκου), πράγμα που έχει επιβεβαιωθεί από κάποιον Καλλίνικο, τα λόγια του οποίου μνημονεύονται στην επιστολή. Το επίρρημα εἰδὸν στη φράση εἰδὸν καὶ ὁ προειρημένος καθοσιωμένος ἀνὴρ ἦλθεν | [ἀ]λ[λ'] αἱ μισθώσεις οὐκ ἐπέμφθειςαν δίνει έμφαση στην ασυνέπεια και καθιστά τον επικριτικό τόνο εντονότερο. Γενικά, ο αποστολέας αξιολογεί πολύ αρνητικά τη συμπεριφορά του παραλήπτη.

Το ότι ο γράφων επιλέγει να εκφράσει αρχικά στους στ. 2-3 μια θετική γνώμη για το ποιόν του παραλήπτη και μετά, στους στ. 3-7, να τον φέξει για την ασυνέπειά του δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην ασυνέπεια αυτήν.

16. Η χρήση του παρακειμένου υποδηλώνει ενδεχομένως ότι ο αποστολέας είναι πεπεισμένος για το ποιόν του παραλήπτη, έχει εξαγάγει ένα συμπέρασμα που απορρέει από την όλη στάση του.

17. Αυτό ισχύει στην περίπτωση κατά την οποία δεν έχουμε να κάνουμε με πληθυντικό μεγαλοπρεπείας ή με πληθυντικό του συγγραφέα.

Παράλληλα, λειτουργεί εν μέρει και ως *captatio benevolentiae*, γιατί κατ' αυτό τον τρόπο τον διαβεβαιώνει ότι δεν είναι κακοπροαίρετος απέναντί του, αφού η γενικότερη άποψή του για το άτομό του είναι θετική. Σε κάθε περίπτωση, η οργάνωση αυτή του κειμένου έχει ως αποτέλεσμα την άσκηση ψυχολογικής πίεσης.

Παρακάτω, στους στ. 7-11 ο επικριτικός τόνος εντείνεται, αφού ο αποστολέας εκφράζει τη δυσπιστία του ως προς τη διαβεβαίωση κάποιου Λαμάσονα ότι τα μισθώματα θα πληρωθούν μέσω ενός προνοητή (*εἶπεν δὲ ἡμῖν καὶ ὁ κόμης | Λαμάσων ἐλθὼν ἐνταῦθα ὅτι ἐπέμφθη ὁ προνοητῆς τὴν καταβολὴν | [εἶ]ς ὑμᾶς ποιεῖ*). Στο σημείο αυτό, έχουμε έναν περιφραστικό χαρακτηρισμό του Λαμάσονος ως αναξιόπιστου και μεροληπτικού χωρίς τη χρήση επιθέτου (μέσω της φράσης *ἐπειδὴ τὰ θεραπεύοντα [εἶ]ς ὑμᾶς ποιεῖ*). Στους ίδιους στ. συναντάμε και πάλι τη φράση *θεὸς οἶδεν*, η χρήση της οποίας, όπως σημειώθηκε παραπάνω, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως γλωσσική στρατηγική ενίσχυσης της αλήθειας των ὄσων γράφονται.

Για τα χωρία *τὴν σὴν γνησίαν λαμπρότητα* (στ. 2) και *τῶ τὰ πάντα λαμπρο(τάτῳ) καὶ περιβλέπτῳ κόμ(ε)τι* που βρίσκουμε στο verso ισχύει ὅτι σημειώσαμε για προηγούμενες επιστολές.¹⁸ Τέλος, η χρήση του επιθέτου *γλυκύτατον* που βρίσκουμε στον δέκατο στ. το αίτημα – στην περίπτωση, βέβαια, κατά την οποία ο αποστολέας αναφέρεται στο παιδί του παραλήπτη και όχι στο δικό του ή κάποιο άλλο παιδί –, υπό την έννοια ὅτι η εκδήλωση του ενδιαφέροντος για το παιδί αυτό προδιαθέτει τον παραλήπτη θετικά.¹⁹

3. Συμπεράσματα

Συγκεφαλαιώνοντας μπορούμε να πούμε ὅτι οι στρατηγικές αξιολόγησης που εντοπίστηκαν στα επιλεγθέντα κείμενα:

(α) Συμβάλλουν σημαντικά στην εκπλήρωση του επικοινωνιακού στόχου, δηλαδή του αιτήματος, είτε υπογραμμίζοντας την ανάγκη για τη δραστηριοποίηση του παραλήπτη με στόχο την επίλυση κάποιου προβλήματος είτε λειτουργώντας ως *captatio benevolentiae*. Με άλλα λόγια, πρόκειται για επικοινωνιακές στρατηγικές στις οποίες ο αποστολέας καταφεύγει, για να υποβάλει το σύντομο αίτημά του με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο.

(β) Αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της οργάνωσης του επιστολικού κειμένου.

18. Βλ. ενότητα 2.1.3.

19. Σύμφωνα με τον Koskenniemi, ὁ.π. (σημ. 11), σ. 103, ο υπερθετικός *γλυκύτατος* συνοδεύει συχνά ουσιαστικά που σχετίζονται με την οικογένεια, ὅπως παιδίον, υἱός, πατήρ κ.τ.ό.

(γ) Αποτυπώνουν το αξιακό σύστημα και τον τρόπο θέασης της πραγματικότητας του αποστολέα και του παραλήπτη, την κοινωνική διαστρωμάτωση και την κυρίαρχη ιδεολογία της εποχής. Η επιλογή τους εξαρτάται άμεσα από τη σχέση που συνδέει τον αποστολέα και τον παραλήπτη, αλλά και τη διαμορφώνουν.

Εν κατακλείδι, ο εντοπισμός των γλωσσικών αυτών επιλογών σε ένα μεγαλύτερο δείγμα και η ανάλυσή τους κατά τον τρόπο που προτείνεται στο παρόν άρθρο θα μπορούσαν να μας δώσουν χρήσιμες πληροφορίες για την ελληνική της ύστερης αρχαιότητας και του πρώιμου Μεσαίωνα. Ορισμένοι δε δείκτες αξιολόγησης, όπως είναι ο υπερθετικός βαθμός των τιμητικών επιθέτων, θα μπορούσαν να προσεγγισθούν διαχρονικά.²⁰

Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΚΟΡΟΛΗ

20. Ειδικότερα, αντικείμενο διαχρονικής προσέγγισης θα μπορούσε να τύχει η χρήση του υπερθετικού βαθμού των επιθέτων σε περιπτώσεις όπως είναι η προσφώνηση «εξοχότατε», οι οποίες απαντούν αποκλειστικά σε διοικητικές επιστολές της νεοελληνικής. Με άλλα λόγια, θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς τη σταδιακή μετάβαση από την εποχή κατά την οποία η χρήση του υπερθετικού των τιμητικών επιθέτων στις επιστολές – συμπεριλαμβανομένων των ιδιωτικών επιστολών – ήταν ευρύτατη, στην εποχή μας, όπου είναι εξαιρετικά σπάνια και περιορίζεται λίγο πολύ στις διοικητικές επιστολές. Θα ήταν, επίσης, ενδιαφέρον να δει κανείς αν πρόκειται για συνέχεια ή επανεισαγωγή από ξένη γλώσσα της συγκεκριμένης χρήσης.

